

Peeter Põld ja Tartu ülikool

(12. VII 1878 - 1. IX 1930)

Sel ajal, kui Peeter Põld oli Eesti haridusele tüüri juures toimus Tartu ülikooli elus kolm põhjalikku muutust.

Kui Esimeses maailmasõjas saksa rinne ^{Rinnale} lähenes, hakati Peterburis tõsiselt kartma, et see rinne võiks Daugava alt (jõuda) ka Narva alla ja kes teab, ehk kaugemalegi. ~~Hakati~~ Tartu ülikooli materiaalseid vah-
susi (kõigest) Sisenemaale evakueerima, esmalt Permi, pärast Voroneži. Juba septembris 1915 suunati esimene evakueeritud Tartust Permi. Peatselt hakkas ka osa vene rahvusest professoreid ^{Tartust} ümber asumise. Et Tartu ülikool võiks pärast sõja lõppu Eesti rahvusülikooliks kujuneda, see ei mahtunud ei tsaarivalitsuse kojaaride, saksa voride ega (vene revolutsiooni) põranda alla) ette valmistavate riigipööraste arusaamadesse.

Kui Saksa sõjavägi 1918. aasta veebruaris Tartusse jõudis oli armee juhtkonna üheks esimeseks nõudeks, et veel Tartusse jäänud ja sinna õppetööd jätkand fürgeri ülikooli riismed otsukohe ära Venemaale evakueeritaks, sest (oli vaja) saksa ülikooli rajamiseks teed tasandada. Pärast korraldusi, millega tähtsusega venelased ei rutanud, anti ülikoolile kategooriline käsk 31. märts 1918 Tartust lahkuda. Sel päeval pidas vene ülikooli nõukogu Tartus oma viimase koosoleku. See oli fürgeri ülikooli lõplik hüvastijätt Tartuga.

Saksa rinne juhid said oma valitsuselt korralduse hakata otsukohe Dorpatis Balti Landesuniversität'i organiseerima. Berliinist saadeti kohale keiser Wilhelm II haridusnõunik, Berliini ülikooli ajalooprofessor Theodor Schliemann, rektoriks määrati Tartu arst dr. med. Karl Gotfried Dehio, õppejõududeks kutsuti silmapaistvaid teadlasi teistest saksa ülikoolidest ja armeeist. Pedago-

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K41097

2

gira õppejõuks nähti ette Müncheni ülikooli professor Georg Kerschensteiner, kes käis korra Eestis, peides Tallinnas ja Tartus paar loengut, ^{kuid} ~~ja~~ eelistas siiski kodulinna tagasi minna ja sinna jääda. Senistest Tartu ülikooli saksa rahvusest professoritest oli kohal kümme-kond. Eestlastest võis eestlased olla tahvatist professoridest jäi kohale paar isikut.

Landesuniversitätt alustas tegevust 16. sept. 1918. Arvama kutsuti Preisimaa haridusminister O. Schmidt. Kohale tuli 60 professorit ja umbes 500 üliõpilast, ajajoonul paisus üliõpilaste arv umbes 1000-ni, sealhulgas 165 eestlast. Enamik eestlasi boikoteeris Landesuniversitätt'i, ~~ka~~ sinna õppima läinud eestlasi.

Pärast Noveembrirevolutsiooni Saksamaal hakkasid sündseda saksa professorid kiiresti kohvreed pakkima, ka üliõpilased valgusid laiali. Kuna materiaalseid varasid polnud Saksamaalt ssa kuigi palju toodud, ei olnud ~~peaegu~~ midagi ka tagasi viia. 19. nov. 1918 sõlmisid revolutsioonilise Saksamaa esindaja August Winnig ja Eesti Vabariigi valitsuse esindajad P. Põld ja H. Luht Riias kokkuleppe, mille kohaselt ~~sündseda~~ Eestis asuvad valitsemisorganid ja nende varad, sealhulgas ka Tartu ülikool Eesti ^{Vabariigi} valitsusele üle antakse. Landesuniversitätt lõpetas ~~oma~~ tegevuse ametlikult 27. nov. 1918. Salliga lõppes teine episood Tartus asuva ülikooli ajaloos.

11. nov. 1918 alustas „põranda alt” vabanenud Eesti Vabariigi Ajutine Valitsus Tallinnas tegevust. Haridusministriks oli kohal Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Jütarlaste Gümnaasiumi direktor Peeter Põld. Rahvusliku kooli ja selle õpetajate tööle rakendamiseks oli ^{P. Põld} ~~ta~~ tugevasti koormatud. Valitsuse ühisandel käis ka ka Helsingis Soome valitsuselt [majanduslikku] sõja pidamiseks loetust taotlemas. Ülikooli saatuse oli esialgu eba-määrane. Novembri lõpul toimus Valitsuse kriis. Sotsiaal-demokraadid nõudsid ~~nõudsid~~ haridusministri kohta

endale ja saidagi. Ministriks planeeriti keemik K. Luts, kes aga Peterburist tulema ei pääsenud; teda asendas ajutiselt A. Rei, pärast pikemat aega (9. v - 19. XI 1919) Joh. Kartau. P. Põld nimetati ülikooli hooldajaks (kuraatoriks) ja sunniti tagasi Tartusse. Tema esmaseks ülesandeks kujunes ülikooli varade ülevõtmine ja uue ametkonna tööle rakendamine.

1. det. 1918 alates luges P. Põld ülikooli enda haldusse kuuluvaks. Varade ülevõtmiseks nimetas ta Tartu haritlastest koosneva komisjoni. Ülikooli pitsati kui võimu sümboli võttis ta seniselt sektorilt K. Dehiolt 4. det. üle.

Tuli asuda rahvusliku Eesti ülikooli organiseerimisele. Kuna P. Põld oli siamaani ülikooli juhtimisest eemal olnud siis ta nüüd uue raske ülesande ees. Õnneks oli mõnesugust eeltööd juba tehtud. Eesti haritlaskond aias, et imperialistlik Saksamaa sõjas varem või hiljem kokku variseb ja 24. veebr. 1918 moodustatud, kuid „põranda alla“ jäänud Eesti valitsusel tuleb rahvuslikku riiki organiseerima hakata. 1918. aasta suvel asutati dr. Oskar Kalda jt. algatusel Tartus Eesti Akadeemiline Ühing, kus hakati nõu pidama, milline võiks tulevane Tartu ülikool olla. Ka Eesti Üliõpilaste Seltsis hakati sellekohast ^{küsimust arutama} ~~nõu pidama~~. O. Kallas palus sinise ülikooli ametnikku K. Laagust hankida andmeid Landesuniversität'i koosseisu, majandusliku olukorra, õppetöö korralduse jms. kohta. Tartu haritlaskond oli 1918. aasta suvel laiali paisatud, seepärast ei saanud ülikooli rejamiseks vajalikud eeltööd eriti põhjalikud olla. P. Põllul ja O. Kaldal tuli põhjalikumad informatsioonid hankida Helsingi ülikooli juhtkonnalt.

Üldiselt aruti siinkohal, et kuna tsaariaegne ülikool oli kujunenud Vene suurriigi vajadustest lähtudes ei sobi ta väikese rahvusliku Eesti riigi huvide ja vajaduste rahuldajaks, ei spetsialistide ettevalmistamisel ega

4

teaduslikus uurimistöös. Tartu ülikool peab teenima esma-
joones eesti rahva huvist. Tema välisorientatsioon suun-
dugu peamiselt Lääne-Euroopa, Soome ja Skandinaavia
poole. Peamine tähelepanu töö süsteemi rajamisel tuleb
sünni suunata, seal tuleb otsida abi ka õppejõudude
leidmisel ja koolitamisel. Baltisaksa ja suurvene šovi-
nistlikest traditsioonidest tuleb eemale hoiduda, kuna need
~~on~~ olid eesti intelligentest, rahvuslikust kultuurist ja
teadusest eemale ^{seisvaid} ~~hoidvaid~~. Eesti rahvuslik ülikool ~~saab~~
^{võib} /saada ainult ühikute vene ja baltisaksa õpetlaste
kaastööd eeldusel, et need on eesti kultuuri ja riigi suhtes
lojaalsed. Teaduste küsimuste lahendamisel peab P. Põllu
samas peamiselt Helsingi ülikooli eeskujul. Kuna
O. Kallas suunati saadikuks ~~Soome~~ ^{Soome}, jäi P. Põllu ken-
tant temaga lõdvemaks.

Tegelikult kujuneski Tartu ülikool P. Põllu juhti-
misel suurel määral ^{sellaseks} Helsingi ülikooli taoliseks. Õppe-
jõududeks rutsuti põhiliselt eesti haritlasi, ka keskkooliõpe-
tajaid. Erandina otsiti abi Soomest, Rootsist, harvemini Sak-
samaalt. Endistest Tartu professoritest jäid edasi Tartus
tööle vähesed saksa ja vene rahvusest teadlased. Eest-
lastest etendasid tähtsat osa H. Koppel, J. Köpp, A. Pal-
droen jt. Kiiresti asuti stipendiumite abil eesti oma
kaadrede koolitama (J. Sarv, P. Kagerman, H. Benker, J. Mägi,
J. Piiper, D. Rootsmann, K. Saral ja mitmed teised). Eralgu-
nähti ette 72 professorit ja 70 lektorit ning assistenti. Hiljem
need arvud vajaduste ja võimaluste kohaselt muutusid.
Õppetööna planeeriti esikohale teaduslik õppetöö, eriti
nimas peades rahvusteadusi ja vabariigi tegelikke vaja-
dusi. Tähtsaks ülesandeks peeti riigi varustamist haritud
kaadriga - arstide, juristide ja keskkooliõpetajatege. Õppe-
jõududele jäeti piisavalt võimalusi ka teaduslikus uuri-
mistöös.

P. Põllule valmistas suuri raskusi usuteaduskonna lüli-
tamine ülikooli struktuuri. Ta ise pidas seda endastmõistlikuks

5
nagu see oli enamikus Euroopa ülikoolides ja kaasaegses ning
süüa ~~af~~ okupatsiooniaegses Tartu ülikoolis. Toonud me Eesti har-
idusminister J. Kallaste, sotsialistid Asutavas Kogus ja mõned
õppejõududeks valitud professorid olid ümõpetuse vastu. Polee-
mika lõppes sellega, et 18. nov. 1919 leidis aset valituse kriis;
uus peaministriks sai J. Tõnisson ja haridusministriks K. Treff-
ner - mõlemad ümõpetust pooldavad isikud. Nüüd pääses
P. Põldgi oma ettepanekuga võrdle.

Toonuks probleemiks oli P. Põldu ka kasvatuskooli
lülitamise reservi struktuurina ja omaette professuurina
ülikooli koosseisu. Tartu ülikooli sajandevõrd kestnud kege-
vuses tuli nüüd seda teha esimest korda. Ka paljud
(Lääne-Euroopa ja Venemaa)
kaasaegsed ülikoolid olid ilma pedagoogilise professuurita
(kuna õpetajate ettevalmistamine toimus vastavates erioppe-
asutustes). Probleem lahenes kergesti, kuna Eesti ei
eitanud pedagoogika kui teaduse ja õpetamist ja kesk-
kooliõpetajate ettevalmistamist ülikoolis ei eitanud peaaegu
keegi. Ainult paar professorit panid ette moodustada
selleks reservi õppeasutis.

Humanitaarainete õpetamiseks nähti ülikoolis ette
~~humanitaar~~ filosoofiateaduskond, selle koosseisus ka
pedagoogika kateedri. Nagu muudis filosoofiateaduskonna
õppeainetes nii nähti ka pedagoogikas ette kolm astet: alam-
aste (approbatur), keskaste (cum laude approbatur) ja
ülemaste (laudatur). Õpetajakutse taotlejad (millises
tahes ^{õppe}aines) pidid ~~õpetajakutse~~ sooritama iseseisvas
Teaduslik-metoodilises seminaris eksami valitud õppeaine
metoodikas, ~~pedagoogilise~~ õppepraktika mõnes keskkoolis
ja õpetaja kutseeksami haridusministeeriumi poolt määrat-
tud komisjoni ees.

Ülikooli struktuuri kujunemine kaotas, kui nõu-
kogu sõjavägi Tartu vallutas (21. det. 1918), P. Põld
andis ülikooli juhtimise ja asjaajamise 20. det. Enne Jätker-
laste Gümnaasiumi õpetajale J. Sarvele üle ja sõitis Tallin-
na, astudes seal Vabariigi kaitseväge (kooliõpetajate pataljoni)

zidadesse.

Paar nädalat ülikooli juhtides töötas f. Sarv koos Artur Vallneriga välja ^{ülikooli} ~~omapärase~~ struktuuri mis muudugi rakendamist ei leidnud. 28. jaan. 1919 oli P. Põld Tartus lagasi ja jätkas poolelijäänud tööd f. Sarv palus end ülikooli stipendiaadina välismaale komandeerida, mida tehtigi.

Vältimaks lahkavamusi ülikooli struktuuri ^{kujuandmise} ja õppejõudude ~~koostise~~ kaadri komplekteerimise küsimustes moodustas P. Põld Tartu sümboolisvamatelt hariduslegatsioonist ülikooli avamise eeltööde komisjoni. Komisjoni koosseisn kutsuti A. Schulzerberg ja R. Bernakoff (arstiteadlased), J. Lill ja H. Metsapa (farmatseudid), J. Varik (keoloog), J. Ostrat (jurist), J. Fögerer ja V. Grünthal (filoloogid), A. Sildnik (ajaloolane), J. Lang ja K. Treffner (füüsikud-matemaatikud), H. Riikola ja A. Luukksepp (loodusteadlased), komisjoni kutsuti ka üliõpilaste esindajad V. Krull, K. Tüür, H. Viisnapuu ning ülikooli kauaegne majandusala ametnik K. Laagus ja linnaröövnik E. Juhanson. ¹ Komisjon esitas P. Põllele tema ettepanete täitmisel tõhusat abi.

Suure joorsul esitas P. Põld järjst uusi õppejõude haridusministrile ametisse kinnitamiseks. Sügiselks olid ka ajutised dekreedid leitud ja ametisse kinnitand. P. Põld moodustas nendest ajutise nõukogu, kes arus õppetöega seotud probleeme lahendama. 29. septembrilks oldi nii kange, et võidi alustada üliõpilaste vastuvõetuga. Avaldusi õppima asuda oli saabunud 701 mees-rahvalt ja 210 naisterahvalt. Kõige rohkem sooviti astuda arstiteaduskonda (316 meest ~~ja~~ 97 naisterahvast). Sõjaolude ja muude takistuste tõttu sai tegelikult õppima asuda (1. detsembrilks) 351 üliõpilast. Professoreid ja nende kohuse-täitjaid oli 1. detsembrilks ametisse kinnitatud 43 isikut, nendest 65% sestlasi. Loengutega tehti algust ^{siiski} juba 6. oktoobril.

Ülikooli produlik avamine toimus aulas 1. detsembril 1919. Aravõne pidas äsja (18. nov.) peaministriks

¹ Tartu ülikooli ajalugu III. Tallinn, 1982, lk. 29-30

F
7

valitud J. Tõnisson. Ülikooli kujinemisest ja omapärest andis praema ülevaate P. Põld. Ta kasutas võimalust veel kord esle tõsta eesti rahvusülikooli eesmärgi ja olemust. Ta ütles muu seas:

"Kas oleme tänä Tartu ülikooli avamisel nagu barbarid vanade kultuurirahvaste päranduse jagemisel, kes auvartuseta ja hoolimata sellega ümber käivad, mis aastasadade vaimutöö on loonud? Kas tunneme endid kui minevikuta tõusikud? /.../ Ei ole meil seda tunnet. Sest mere võtame vastu Gustav Adolphi ja teiste mere maa endiste valitsejate pärandi, kui täisõiguslikud pärjades /.../ ja ütlemes: Me kõrvaldame kõik võõrad paleused ja sihid /.../ ja ütlemes: mere tahame kui rahvas vabalt oma aated valida /.../, meil ei ole põhjust looduse poolt kaasa antud vara alandlikus orjameelsuses häbeneda. Nendes auväärses hoonetes on näidanud oma Meduusa palet ka Katkovi ja Pobedonostsevi venestuse aade. Neist hoonetest on kõlanud surmakell eesti rahvale /.../. Järele on jäänud ainult väline võimalus, ülikool ise tuleb alles luua. /.../. Ülikool peab olema rahvusliku kultuuri 'standardiks' /.../. See aade ei ole kusagilt võõrsilt laenatar /.../, vaid peab tõusma kui Eesti ülikool, kui eesti rahva vaimu saadus /.../. Tuleb palju vaeva näha, kaua otsida, et seda, mis suurriigile rõhane olnud, ümber luua meie väikesle Eestile." ¹

Praaminister J. Tõnissoni ja kuraator P. Põllu sisukate kõnedega oli Tartu ülikooli kolmas etap avatud.

P. Põllu kui kuraatori funktsioon ei olnud ülikooli avamisega veel lõppenud. Tuli koostada ja parlamendile (Riigikogule) esitada ülikooli seadus, haridusministeeriumile uusi õppejõude ~~na~~ ametisse kinnitamiseks esitada jne. Kuni rektor H. Koppeli Tartusse jõudmiseni (veebr. 1920) tuli P. Põllul ka rektori kohustusi täita.

¹ Need ideed on P. Põld ülesti sõnastanud artiklis „Meie kõrgema hariduse poliitika.“ Postimees 1923 nr. 272-288.

8

Riigikogu võttis ülikooli seaduse alles ^{pärast} ~~viis~~ aastat kestnud edasi-tagasi arutlusi 29. mail 1925 vastu. Kuraatori ametikohta selles ette ei nähtud ja P. Pöld vabanes sellest 1. detsembril 1925. Samal ajal valiti kaasa filosoofiateaduskonna dekaaniks, varsti ~~aj~~ prorektoriks. Et rohkem ~~teaduslikku~~ teadustööd teha soovis P. Pöld administratiivsetest kohustustest vabaneda. See õnnestus tal alles aprillis 1927.

Prorektori kohalt vabastamise puhul valiti P. Pöld esimese eestlasena Tartu ülikooli audoktoriks.

14. sept. 1920 valiti P. Pöld kaasaegselt kuraatoritööga pedagoogika professoriks. Teatavasti ei pärandanud tsaariaegne Tartu ülikool ühtki spetsiaalset pedagoogilise ettevalmistusega õppejõudu. Sellepärast ei äratanud imetust, et ka nüüd pedagoogikaprofessoriks valiti inimene, kellel sel alal ei olnud teaduslikku ~~ka~~ kraadi. P. Põllu eelnevad pedagoogiline tegevus ja pedagoogilised kirjutised tõendasid, et valik oli põhjendatud. Tema ^{pedagoogiline} roll ja vastutus ülikoolis oli seda suurem, et haridusministeerium määras ta ka ~~didaktilis~~ ^{sisuliselt} metoodilise seminari juhatajaks, kus tal tuli juhtida konkreetselt keskkooliõpetajate ettevalmistamist.

Pedagoogikaprofessorina pidas P. Pöld endast mõistetavaks, et tal tuleb süveneda kasvatusteaduse probleemidesse. Tema lemmikharrastusena oli pedagoogika ajalugu, esmajoones Eesti kooli ajalugu. Loengute konspektide näjal kujunes tal sel alal solidne uurimus, mille H. Kruus pärast autori surma 1933. aastal pealkirja all „Eesti kooli ajalugu“ trüki toimetas. Teos käsitleb teemat küll ainult ärkamisajani, kuid publitseeritud osa on põhjalikult töödeldud.

Keskkoolidirektorina pööras P. Pöld palju tähelepanu õpetamise ja kasvatamise probleemidele. Ta avaldas selle kohta rea artikleid. Professorina tuli tal nendesse küsimustesse eriti süveneda. Loengute konspektide näjal valmis tal süstemaatiline teos, mille J. Torn pärast

autori surma 1932. aastal pealkirja all „Üldine kasvatusõpe-
tus“ trüki toimetas. 1993. aastal ilmusid mõlemad teo-
sed ühordustrükkidena. Samal aastal ilmus enamik P. Põllu
trükitult ~~ilmsel~~^{avaldatud} artiklaid koguteosena „Valitud lood“
I-II (koostaja dots. Helgi Mõnnu).

Ühe loengutes ja kirjutistes on P. Põld allikana kasutanud peamiselt saksa, harvemini ka prantsuse pedagoogide teoseid. Kõrge sagedamini võtame tema loomingus tsiteeritud J. H. Pestalozzi, J. Fr. Herbarti, Fr. W. Foersteri, G. Kerschensteineri, P. Barthi jt teostest; sageli esineb tal tsiteeritud ka J. J. Rousseau ja J. Dewey teostest. Samad nimed korduvad sageli ka tema loengutes.

P. Põllu loengud olid sisukad, selged, loogilised, energilisi jälgitavaid. Ta eelistas käsitleda programmi vastavaid üldküsimusi, soodustades sellega üliõpilastel eksami-
teks valmistumist. Esines siiski ka juhtumeid, kus ta kogu semestri käsitles mõnd ^{üksikut} ~~üksikut~~ küsimust, näiteks J. H. Pestalozzi pedagoogilised vaated. Viiel semestril oli tema loengu teemaks Sissejuhatus pedagoogikasse ja üldine kasvatuseõpetus; neljal semestril käsitles ta teemasid nagu Pedagoogika ajalugu, Pedagoogiline psühholoogia, Üldine didaktika, Eesti kooli ajalugu. ~~Pedagoog~~ Mitmel korral käsitles ta kogu semestri ~~teemat~~ teemat nagu Keskkooliõpetaja isik ja ettevalmistus, Tseloomu kasvatamise põhiküsimused, Venestuse aeg Eesti kooli ajaloos. Oma elu viimasel semestril, 1930. aasta kevadsemestril käsitles ta teemat Töökooli olemus ja tähtsamad vormid.

Analoogilised olid ka tema seminari teemad, näiteks: Kolbeline kasvatus, Töökooli teooria, Teadusliku pedagoogika põhirüsimused. Viimati mainitud oli ka tema viimase semestri seminarite teemaks. Proseminaridel kasutas ta lihtsamad küsimusi, nagu Rousseau Émile, Tähtsamad ühertsateistruumenda sajandi pedagoogid, Töökooli ajalooline areng jne.

Oma kateedris leostas P. Põld õppetööd peamiselt üksi.

10

Ainult osa proseminare andis ta 1925. aastast alates J. Tozki juhendada. Kõik loengud pidas ta ise. Assistentide ega laborante tema käsutuses ei olnud. Isiklikult oli P. Pöld sügavalt usklik inimene, õppetöös aga täiesti neutraalne. Ainult paaril korral võttis ta õppetöö käigus kiriku kaitseks sõna. Poliitiliselt oli ta veendunud rahvaarukondlane, õppetöös aga ~~paistis~~ ^{käsitles} ta mõnigi kord üsna positiivselt selliste sõbralike raamatite ^{teide}, nagu G. Wyneken, P. Natorp, E. Krieger, P. Barth.

P. Pöld pani suurt rõhku oma õpilaste uurimisvaimu ja uurimisoskuse kujundamisele. Eksamil olid ta sisu suhtes küllaltki nõudlik, niisamuti seminaritööde hindamisel. Tema juhendamisel valmis mitu magistratööd, nagu Rahvuslik kasvatus koolis (H. (A.) Roos, 1927), Õpilaste omavalitsus pedagoogilises teoorias ja praktikas (A. Elango, 1927), Ristiusk ja iseloomukasvatus (E. Oisak, 1928), autoriteet ja vabadus kasvatuses (A. Kurits, 1930). Mitu tema poolt sooritatud ~~magistratööd~~ magistratööd valmisid alles pärast tema surma.

Käitumises oli P. Pöld niikasti kolleegidega kui ka õpilastega alati vastutulelik, asjalik ja sõbralik.

Üsni rahvuslikkooli rajamisse ja tegevusse on P. Pöld jätnud ~~siisajad~~ kõikidest raskustest hoolimata sügavad väärtuslikud jäljed. Tema isiksus on väärt, et seda meeles peetaks ja kõrgelt hinnataks.

Aleksander Elango

4. detsembril 1999

Viimane minu poolt kirjutatud ja publitseeritud artikkel

Artikkel publitseeritud ajakirjas Forseliusi Sõnumid 7, 2001